

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א*

דין לקט בנשר הקומביין

ראשי פרקים:

מבוא

- א. "לעניים ולא לעורבים" - גם בארץ
 - ב. אימתי חל פטור תרו"מ ממתנ"ע?
 - ג. כשאינ עניים, למי שייך הלקט?
 - ד. מי שלא הפקיר את הלקט
 - ה. מהו לקט?
- מסקנה

מבוא

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א כתב (ס' תרומת שמעון עמ' 144) שאפשר להפריש תרו"מ מנשר הקומביין. על כך באה תגובתו של ר' שמואל עמנואל הי"ו (אמונת עתיד 6 עמ' 35), שהעיר שיש לפטור את ה"נשר" מתרו"מ מפני שהוא לקט. אמנם כיום אין החקלאים נוהגים לעזוב לקט לעניים. אך עדיין יש לשאול אם אותו "נשר", שייך לבעלים, או שהנשר שייך בעיקרו לעניים, והוא הפקר ופטור מתרו"מ.

א. "לעניים ולא לעורבים" - גם בארץ

לדעת הרמב"ם (מתנו"ע פ"א הי"ג) והשו"ע (י"ד סי' שלב סעי' א), אין חיוב להשאיר מתנות עניים כשידוע שהעניים לא יבואו ליטול אותם. זאת עפ"י דרשת הגמ' (חולין קלד ע"ב): לעני ולגר - ולא לעורבים ולעטלפים. אמנם הש"ך (י"ד סי' שלב ס"ק א), דייק מדברי הכס"מ (לרמב"ם שם) שרק בחו"ל נוהג דין זה היות וחייב מתנ"ע שם מדרבנן, וכן נקט פאה"ש (סי' כג סעי' ד, סי' י סעי' כ). אך הדעה הרווחת בפוסקים שפטור זה הוא גם בא"י (עי' דרכי משה שם; שו"ת חת"ם סופר י"ד סי' רמד; חזו"א מעשרות סי' ז).

* עריכה והערות: הרב אהוד אחיטוב. כדי לצאת מכל ספק וחשש, נראה שאף שמעיקר הדין יש לסמוך על כך שבמצב זה אין דין לקט כלל, מ"מ מן הראוי, לרווחא דמילתא, להוסיף בנוסח ההפרשה שיחול שם תרומה על גרעיני ה"נשר" החייבים בתרו"מ. הצעה זו מסתמכת על כך שחלק גדול מה"נשר" הוא בוודאי לא לקט, לכל השיטות, ויש בזה כמות מספקת להפרשה.

ב. אימתי חל פטור תרו"מ ממתנ"ע?

המשל"מ (תרומות פ"ב ה"ט) מסתפק אם פטור מתנות עניים מתרו"מ חל משעה שהחקלאי הפריש את המתנות או רק ברגע שזכו בהן העניים. והביא את המשנה (פאה פ"ד מ"ט):

"הלקט, שכחה ופאה של גוי - חייבים במעשר, אא"כ הפקיר".

מדובר בשדה של גוי שהניח לקט, שיכחה ופאה כישראל. ומכיון שאינו חייב מעיקר הדין - אינו מפקירן אלא נותנו, והעני הלוקט חייב במעשר. ובגמ' (גיטין מז ע"א) הוכיח רבה ממשנה זו שאין קנין לגוי להפקיע מתרו"מ. הגמ' דחתה ראייה זו, והסיקה שהמדובר בשדה של ישראל, והעני הלוקט הוא גוי, ואדעתא דגוי לא הפקירם, ולכן מה שלקט חייב בתרו"מ. **והוכיח המשל"מ שעל כרחק רק ברגע הלקיטה ע"י העני נפטרו המתנות מתרו"מ**, שאם משעה שהפריש נפטרו מתרו"מ א"כ מה שלקט הגוי צריך להיות פטור מתרו"מ.

לפי סברתו, שבמקום שהעניים לא באים ונוטלים, אין מה שיפטור את הפירות מתרו"מ - ה"נשר" כולו חייב בתרו"מ, ואפשר להפריש ממנו על יתר התבואה. אלא שכל האחרונים **דחו את דבריו**. מיהו, הראיה שהביא מגיטין, כבר התייחס אליה אחד הראשונים, רבינו קרשקש (ע"י חידושים המיוחסים לריטב"א, הוצאת מוסד הרב קוק, גיטין מז ע"א) שהקשה:

"דכיון דאיהו אפקריה ואיכא עניים בעיר, מסתמא הוי הפקר ופטור מן המעשר!"

כלומר, לדעתו מתנות העניים מופקרות מיד עם הפרשתן, ופטורות מן המעשר ולא כהמשל"מ. ומתרץ רבינו קרשקש:

"אבל הכא במאי עסקינן? כגון שאין שם עניים, והוא מקום שאין ראויים לבוא לשם עניים. וכיון שכן - אין להם דין הפקר, דהא איהו אפשר למזכי להו, דהתורה אמרה "לעניים" - ולא לעורבים ולא לעטלפים. והיינו דקאמר דאדעתא דגויים לא אפקרינהו, כיון שלא היו שם עניי ישראל ולא ראויים לבוא לשם".

מצינו אפוא לאחד מהראשונים האומר בפירוש שבמקום שאין עניים אין ללקט דין הפקר, והוא חייב בתרו"מ. א"כ אפשר להפריש מה"נשר" על יתר החיטה.

ג. כשאין עניים, למי שייך הלקט?

ועדיין צ"ע אם הלכה זו, שבמקום שאין עניים הלקט חייב בתרו"מ, היא מוסכמת על הכל. בפאה"ש (סי' ד ס"ק כא) דייק מלשון הרמב"ם, שכשהעניים פוסקין מלבקש ולחזור על הלקט - הרי הנשאר ממנו מותר לכל אדם כהפקר ופטור מתרו"מ. ומלשון הבה"ג והשאלות דייק שאם זרע במקום שאין עניים, אינו חייב להניח מתנ"ע כלל, וחייב בתרו"מ. מיהו, גם לדעתם, במקום שיש עניי ישראל אלא שרוב העניים נכרים, חייב בלקט אלא שיכול לזכות בו בעצמו ופטור מתרו"מ. נמצא

שלדעתו של פאה"ש אין פטור מוחלט מעזיבת הלקט. החיוב הוא קבוע אלא שמותר לבעה"ב לזכות מההפקר כאשר אין עניים שיקחו אותו. **וא"כ הוא פטור מתרו"מ, והבעלים אינם יכולים להפריש מהנשר על יתר התבואה.**

והנה סוגיא זו, נחלקו בה הראשונים והאחרונים: האם במקום שאין עניים בעה"ב פטור מלקט והרי זה שלו וחייב בתרו"מ, או שבכל אופן חל חיוב לקט, אלא שמותר לבעה"ב לשוב וליטלו וממילא פטור מתרו"מ.

הגמ' (ב"מ כא ע"ב) הקשתה למ"ד "יאוש שלא מדעת לא הוי יאוש" מהמשנה (פאה פ"ח מ"א) האומרת שכל אדם מותרין בלקט לאחר שהנמושות עברו בשדה, וזאת למרות שיש עניים במקום אחר, שאינם יודעים על כך ואינם מתייאשים מהלקט של אותה שדה.

והקשה ה"תפארת ירושלים" (מובא בדבר אברהם ח"א סי' יג ד"ה ע"ד): הרי לפי האמור בחולין (קלב ע"ב) במקום שאין עניים אין חיוב לקט כלל, ולא בעינן כלל ליאוש? ותיריך הדבר אברהם (שם ד"ה לפי) **שהיאוש מועיל רק לאנשים אחרים, אך הבעלים מצווים בעזיבה, וצריך לפוטרים מכוח הדרשה:** "לעניים ולא לעורבים ולעטלפים".

ובזה מיושבת גם קושיית התוס' אנ"ש (פאה פ"ח מ"א בשם ש"י) על הרמב"ם (מתנו"ע פ"א ה"י), שכתב:

"פסקו העניים מלבקש ולחזור עליהם - הרי הנשאר מהן מותר לכל אדם... ואינו מצווה לעזוב אותן לחיה ולעופות אלא לעניים, והרי אין עניים".

וקשה: הרי לא מטעם זה פטור, אלא מטעם יאוש? ולפי הנ"ל מבואר, שהרי הוא עצמו היה חייב לעזוב אלמלא דרשה זו. לפי"ז מדויקת היטב לשון הרמב"ם (שם ה"ג): "מתנו"ע שבשדה, שאין העניים מקפידים עליהן - הרי הן של בעה"ב".

בעוד שלפני כן (ה"י) כתב רק "מותר לכל אדם". כי בהלכה זו (ה"י ג), מעיקרא אין בעה"ב צריך לעזוב כלל, אלא הן שלו, וחייבים בתרו"מ. משא"כ במקום שהיו עניים, אלא שפסקו מלבקש - מותר לו לזכות מחדש ככל יתר בני האדם. אך מכיון שבתחילה היה חייב לעזובם נפטרו מתרו"מ. ועי' דרך אמונה (פרק א סעי' י בבה"ל; פרק ו סעי' יג ס"ק עט. וביחס למש"כ שם עי' ירושלמי פאה פ"ח ה"א).

מיהו הפר"ח (מים חיים לרמב"ם שם) כתב במפורש:

"לא מיבעיא בנשאר מן העניים שנתייאשו אלא אף במקום שאין עניים מצויים ליטול לשו"פ ביותר - מותר בעה"ב לזכות בהן, ופטורין מתרו"מ".

אך מדיוק לשון הרמב"ם (ה"י וה"ג) לא משמע כדבריו. וכ"כ החזון יחזקאל (פ"ב ה"ט). אמנם בפאה"ש (סי' ד ס"ק לו) משמע שמחלק בין מקום שלא הניח פאה מעיקרא, דפטור, והרי זה שלו וחייב בתרו"מ, לבין מקום שהניח פאה אע"פ שלא היה חייב, שפטור מתרו"מ. וכתב שכן דעת הפר"ח, וצ"ע.

והנה בדעת הבה"ג והשאלתנות דייק פאה"ש שאין בעה"ב חייב לעזוב כלל. וכן דייק הדרך אמונה מעוד ראשונים, וכן נראה לכאורה בדעת הרמב"ם. מאידך, הפר"ח כתב בדעת הרמב"ם שחייב להניח אלא שרשאי לזכות מחדש. וכך דייק הדבר אברהם מראשונים אחרים. **א"כ הרי זה ספיקא דדינא, ובספיקא דדינא אין מעמידין על חזקת טבל** כמו שכתב בקונטרס הספיקות (כלל ד סעי' ה ד"ה ולפי).

עפ"י הר"ן (קידושין דף ב ע"ב בדפי הר"ף ד"ה תנו רבנן).

והנה, אם יבוא בעה"ב לשאול אותנו אם חייב לעזוב לקט, נאמר לו שמכיון שהדבר תלוי במחלוקת ראשונים גדולה, וספיקא דרבנן לקולא - אינו חייב לעזוב. וא"כ אפשר לומר לו שיאמר במפורש שאינו עוזב את הלקט לעניים ואינו מפקיר אותו כלל. ואז יצא שהלקט הוא שלו, וחייב בתרו"מ.

ד. מי שלא הפקיר את הלקט

נאמר במסכת תמורה (כה ע"א):

"בעי אילפא: אמר על הלקט, עם נשירת רובו - יהא הפקר... ואמר אביי: מאי תיבעי ליה? דברי הרב ודברי התלמיד, דברי מי שומעין?"

כלומר, מאחר שהתורה זיכתה לעניים, לאו כל כמיניה להפקיע מהעניים את שלהם. הגר"ז (תמורה שם) עומד על כך שהגמ' (שם) אמרה שאינו יכול להפקיר מהטעם ש"דברי הרב ודברי התלמיד מי שומעין", ואילו הרמב"ם (מתני' פ"ד הי"ד) כתב בטעם הדבר: "אין לו בו רשות".

ואפשר לומר שהא בהא תליא. מכיון שהתורה זיכתה לעניים, אין לו בו רשות, ואינו יכול לומר שמתנגד לרצון התורה, דלאו כל כמיניה. אך לפי מה שכתבנו, **במקום שלא יבואו עניים** - כיון שספיקא דרבנן לקולא - אין כאן זכיה לעניים, וממילא יכול לומר שאינו מפקיר.

ה. מהו לקט?

והנה, אם נניח שחייב לעזוב לעניים אע"פ שהם לא יבואו, אלא שיכול לזכות מחדש, צריכים אנו לבדוק **אלו מתנות עניים יש בנשר הקומביין**: פאה - אכן יש. שיכחה - אין כאן. ולקט - צ"ע אם חייב. שהרי שנינו (פאה פ"ד מ"י): "איזהו לקט? הנושר בשעת קצירה. היה קוצר מלוא ידו, תלש מלוא קומצו, הכהו קוץ ונפל מידו לארץ - הריהו של בעה"ב... אחר היד ואחר המגל - לבעה"ב".

עוד שנינו (שם פ"ו מ"ה):

"שני שבולים - לקט, ושלושה - אינם לקט".

א"כ צ"ע בנד"ד אם יש דין לקט. שהרי חלק מהלקט נושר ברגע שהקומביין מתחיל לקצור, וחלק נושר כשהקומביין פולט את הגרגרים לתוך המיכלים המיועדים

לכך. חלק זה של הלקט, מהסוג השני - אינו לקט, שכן אינו בשעת קצירה, אלא **לאחר הדישה**. גם החלק הראשון, הנושר בשעת קצירה - יש לבדוק איזה חלק ממנו נשמט מהסכינים הקוצרים ואיזה - ממכות שונות, מאחרי המגל, מגלגלי הקומביין וכדו'. **ללא מחקר יסודי קשה לקבוע כמה לקט חייב להינתן לעניים**. אך בדרך כלל הנשירה היא של יותר משלושה גרגרים בבת אחת, ושנינו ששלוש שיבולים אינן לקט. ומה דינם של שלושה גרגרים? בפֶּרֶט מצינו ששלושה גרגרים שנפלו מן האשכול בבת אחת אינם פֶּרֶט. ומן הסתם לקט בתבואה שווה לפֶּרֶט בכרם (עי' רש"י חולין קלד ע"ב ד"ה חייב). ונראה אפוא **שאם נשרו מחמת הקציר שלושה גרגרים בבת אחת, אין להם דין לקט**.

מסקנה

1. נראה שיש צורך במחקר יסודי שיבדוק איזה חלק מהנשר יש לו דין לקט ואיזה לא. אך ברור שלא כל ה"נשר" הוא אכן לקט.
2. גם אם יש ל"נשר" דין לקט, לחלק מהראשונים אין שום חיוב להשאיר לקט בזה"ז, וא"כ הלקט שייך לבעה"ב וחייב בתרו"מ.
3. נראה שאף אותם ראשונים החולקים, ייתכן שהם מודים כשידוע מראש שהעניים לא יבואו.
4. היות ואין חובה להשאיר לקט מספק, אם בעה"ב מצהיר מראש שאינו מתכוון להפקיר את הלקט - הרי זה שלו, וחייב בתרו"מ.

לכן נלענ"ד שעל בעה"ב להצהיר מראש שאינו מפקיר את ה"נשר". עי"ז הוא מתחייב בתרו"מ של ה"נשר", ויכול להפריש ממנו תרומה על יתר התבואה.